

STUDIE

STUDIE

Historiografia, digitalizácia a komplexný pamäťový portál PamMap.sk

JURAJ ŠEDIVÝ

Historiography, digitisation and PamMap.sk, a comprehensive memory portal

The digital turn in the development of historiography, brought about by the emergence of the Internet about 20 to 30 years ago, has gradually produced several discursive changes, such as replacing grand master narratives with little “patchwork texts” and analogue/print texts with digital texts; increasing the importance of the visual component; promoting open access publishing and introducing new ways of analysing and visualizing historical data. Compared to the two basic publication types produced by historiography before the digital turn (monograph and journal article), a third type – historical portals – is now gaining ground. Memory portals are one type of such portals. They offer their users (who are not called “readers” anymore) digitized historical sources (digitized materials), accompanied by expert descriptions, registry tags (metadata) and encyclopaedic texts. The paper illustrates this trend by discussing the *PamMap.sk* portal and the new ways to access and process sources it offers to historians and the public at large. The portal combines (1) a database of digitised sources accompanied by metadata; (2) an encyclopaedia; and (3) a cartographic approach to the sources. Compared to print publications, memory portals offer new sources (such as audio and video, which are essential for oral history). In contrast to the “tyranny” exercised by the author of a book, the portal gives the user the freedom to choose not only the topics but also the ways of reading. However, the paper also shows the pitfalls of such portals and their disadvantages compared to “traditional publications” (such as lack of user orientation, wikipediazation and insufficient expertise, and overburdening with too much irrelevant detail).

Keywords: Historiography, digitisation, memory portal.

Európska historiografia prekonala za ostatných sto rokov niekoľko významných orientačných zlomov. V medzivojnovom období v Európe badať väčší príklon k sociálnym a ekonomickým dejinám (*social turn*), ktorý sa výrazne posilnil po skončení 2. svetovej vojny aj pod vplyvom posunu politického spektra európskych spoločností doľava.¹ V päťdesiatych a šesťdesiatych rokoch 20. storočia v súvislosti s obnovou vojnou zničených jadier európskych miest a v krajine sa nachádzajúcej infraštruktúry došlo k nebývalému rastu archeologických výskumov spojených s konkrétnym mikropriestorom. Priestorové dáta, masívnejšie zapojenie historickej geografie a topografie podporili nový trend v historických prácach daného obdobia (*spacial turn*).² Sedemdesiate a osemdesiate roky zacielili pozornosť odborníkov viac k dejinám mentality, prírodných zmien a jej vnímania, každodenného života, mikrohistórie (*anthropological turn*).³ Zároveň zlacňovanie reprografických techník viedlo aj k vytváraniu kvantitatívne bohatých databáz dokumentujúcich obrazové historické pramene (*iconic turn*).⁴ Napokon masívne rozšírenie počítačov od poslednej dekády 20. storočia, príchod nových dokumentačných technológií (digitálna fotografia a skenovanie) a hlavne možnosť prístupu k vzdialeným zdrojom informácií v reálnom čase (internet) priniesol doteraz najväčšiu revolúciu v historiografii (*digital turn*). Na rozdiel od predošlých zmien, ktoré ovplyvnili najmä témy výskumov, sa vďaka digitalizácii zmenili prístupy historikov k prameňom, ich metodika práce aj formy ich výstupov. Možno teda oprávnené hovoriť o najvýznamnejšej zmene diskurzívneho charakteru, akou historiografia v súčasnosti prechádza (a zároveň akou prešla za ostatných minimálne sto rokov).

Digitalizácia a jej vplyv na historiografiu

Takouto diskurzívnou zmenou však prechádzajú kvôli digitalizácii všetky moderné spoločnosti sveta a kým zmeny v historiografii sú reflektované len čiastočne, tak celospoločenské zmeny sú predmetom skúmania už dlhšie. Prebie-

1 Za najvýraznejších reprezentantov tohto vývoja možno označiť francúzskych historikov zoskupených okolo periodika *Annales d'histoire économique et sociale* založeného v roku 1929 (prvá generácia annalistov).

2 Najvýznamnejším výstupom tohto trendu je vznik historických atlasov miest (HTA).

3 Asi najvýraznejšími predstaviteľmi boli príslušníci 3. generácie francúzskych historikov školy Annales ako Jacques Le Goff či George Duby.

4 V našom stredodunajskom priestore k najvýznamnejším takýmto obrazovým databázam (budovaným ešte na analógových nosičoch) patril fotoarchív na Institut für Realienkunde des Mittelalters und der Frühen Neuzeit v rakúskom St. Pölten (dnes pôsobí pod Salzburgskou univerzitou).

hajúce transformácie a rozdiel vo vnímaní staršej a mladšej generácie viacerí (medzi prvými v 2001 **Američan M. Prensky**) prirovnávajú k pre Ameriku typickému jazykovému rozdielu medzi prisťahovalcami a ich deťmi. Kým imigranti do USA ešte obvykle nehovoria americkou angličtinou dobre, tak ich deti už zväčša komunikujú bezproblémovo. Analogicky delí Prensky súčasné generácie na „digitálnych imigrantov“ – *digital migrants* (generácia, ktorá sa s počítačmi zoznamovala už v dospelom veku) a generáciu „zrodenú do digitálnej doby“ – *digital natives* (cca. mladší ako 30 rokov).⁵ Kým generácia „digitálnych imigrantov“ bola zvyknutá používať overené informácie (vedecké encyklopédie, akademické slovníky a pod.) a preštudovať veľké množstvo podkladov (napr. výskumné správy), predtým než formulovala hypotézu, tak „zrodení v digitálnej dobe“ sú ochotní v záujme rýchleho prístupu k informáciám siahnuť po poloodborných alebo dokonca amatérskych zdrojoch vedomostí a vytvárajú si závery už na základe malého množstva informácií („wikipedizácia“). Digitálna generácia uprednostňuje miesto postupne konštruovaného jedného príbehu (lineárny text, často dlhý) skôr kratšie viaczdrojové informácie (hypertext, „patchworkové texty“). Digitálny text vyhral vojnu s tlačným, pričom silným spojencom v boji mu bolo jeho spojenie s obrazom – či už statickým (digitálna fotografia) alebo dynamickým (digitálne video). Ide o jeden z dôsledkov odklonu bežného recipienta od pomalého čítania k zrýchlenému vnímaniu obrazov (*iconic turn*). Táto schematická skica diagnostikuje zmeny, akými prechádzajú (či už do veľkej miery prešli) všetky vyspelé spoločnosti v súčasnom svete. Ale prejavujú sa tieto zmeny v získavaní, recipovaní, analyzovaní a publikovaní informácií aj v historiografii?

Digitalizácia uľahčila viacero našich štandardných metodických krokov. Vo fáze heuristiky si odborník s pomocou databáz nájde oveľa rýchlejšie relevantné pramene či literatúru. Oproti časovo náročnej medziknižničnej výpožičnej službe dnes existuje tlak na open-access-publikovanie vedeckých textov (najmä tých, ktoré sú výsledkom výskumov hradených z verejných prostriedkov).⁶ Mimoriadne pokročila analýza a vizualizácia dát (najmä pri veľkých kvantách údajov – napr. pôvod mešťanov vybraného mesta alebo medziinštitucionálne akademické siete pri šírení istého druhu rukopisov). Napokon pri publikovaní

5 K rozdielu medzi oboma diskurzmi a vnímaním oboch prístupov pozri napr.: PRENSKY, Marc: Digital Natives, Digital Immigrants. In: *On the Horizon*, 2001, roč. 9, č. 5 a 6, s. 1–6, online in: <http://www.emeraldinsight.com/doi/abs/10.1108/10748120110424816> (30. 6. 2021).

6 Obrovské kvantum vedeckých textov s vyriešeným (alebo prinajmenšom tváriacim sa, že je vyriešený) otvoreným prístupom je možné čítať napr. na www.academia.edu alebo na www.researchgate.net.

digitalizácia a internet prispeli k tomu, že oproti pôvodne základnému kvartetu tlačených výstupov historikov (monografia – populárna kniha – vedecká štúdia – popularizačný článok) pribudlo množstvo nových foriem – napríklad diskusné fóra na sociálnych sieťach (rôznej vedeckej úrovne), streamované (a/alebo dlhodobejšie uchovávané) prednášky na konferenciách prístupné napr. na YouTube, celé kurzy či tutoriály pre učiteľov dejepisu dostupné online a podobne.

Oproti osamelému vedcovi pracujúcemu v tichu svojej pracovne sa zmenil prístup digitálnych „natives“, ktorí sú online zosieťovaní (neformálne cez Skype/Zoom/Teams a pod., vedecky napr. cez Academia.edu či iné). Niekdajšiu potrebu súkromného priestoru (aj vo vedeckej sfére: zverejnenie dlhodobého výskumu až po jeho ukončení) dnes nahrádza verejný priestor, zdieľanie (*sharing*), prezentovanie rozpracovaných prác (*work in progress*), abstrakty, online prístupné prezentácie a pod.⁷

Masívne sprístupňovanie dát prinieslo so sebou na druhej strane snahu dostať istý druh informácií pod kontrolu (GDPR). Obrovské množstvo dát môže smerovať až k hypertrofii informačných systémov, pri historických portáloch môže hroziť až hypertrofiou pamäte (napr. ak budú systémy zaznamenávať a uchovávať ďalšie a ďalšie zverejňované irelevantné detaily zo životov používateľov sociálnych sietí). Významným problémom, ktorý priniesol nový digitálny diskurz, je aj *wikipedizácia* – t. j. najpoužívannejšie základné dáta sú vytvárané v zásade neodborníkmi a často aj bez akejkoľvek profesionálnej kontroly.

„Analogový“ svet postupne odchádza z verejného priestoru a stáva sa prístupný len úzkej vrstve odborníkov. Podobne ako rukou písané kurentné texty 17. storočia dnes bežný človek neprečíta, alebo ako dnešný mladý človek na klasický analogový fotoaparát už nedokáže fotografovať, tak aj klasické printové výstupy (v niektorých sférach skôr, v iných neskôr) nahrádzajú ich digitálne modifikácie.⁸ Odovzdávanie štafety starého a nového diskurzu urýchlila celosvetová **pandémia**. Potreba sociálnej izolácie priniesla nevídaný rozmach videoprezentčných platforiem aj zručností (aj u starších ročníkov populácie vo vyspelejších krajinách). Zároveň vzrástol „hľad“ po dátach a digitalizátoch, ktoré by online sprístupnili informácie, ktoré nám v izolácii chýbali – či už išlo o literatúru, ktorú sme nemali v príručnej domovskej knižnici alebo archíve (či iné) pramene. Aj samotné pamäťové inštitúcie boli v prípade pandémie kon-

7 Autorov pohľad vychádza aj z jeho porovnávania uverejneného už v texte ŠEDIVÝ, Juraj: Moderná a postmoderná koncepcia urbánnych dejín na príklade Bratislavy. In: *Jak psát dějiny velkých měst?* Eds. Červená, Radana – Dvořák, Tomáš – Vyskočil, Aleš. Brno 2016, s. 51–72.

8 Napr. na papier tlačené orientačné mapy boli pri orientácii v teréne už takmer úplne nahradené v mobilných telefónoch sa nachádzajúcimi digitálnymi mapami s určením polohy a navigáciou k bodu záujmu (GPS).

frontované s nepripravenosťou na „naozajstný virtuálny svet.“ Ich zamestnanci mali často ťažkosti s *home office* (problém s možnosťou preniesť si archívne dokumenty mimo archív, niekde dokonca chýbajúca počítačová infraštruktúra, ktorú nahrádzali pracovníci vďaka svojim súkromným počítačom). Bádania (odborníci aj laici) mali vďaka nízkej miere digitálneho prístupnosti informácií problém dostať sa k pre nich relevantným dátam. Problémy boli rozdielne závažné nielen v závislosti od stavu digitalizácie v tej-ktorej krajine, ale aj od obdobia, ktoré historik spracúva (obvykle najstaršie pramene patria k ciméliám a boli digitalizované medzi prvými, kdežto drvivá väčšina novovekého materiálu ešte digitalizovaná nebola). Vo všeobecnosti však možno povedať, že v prípade historikov hľadajúcich relevantnú informáciu z prameňa ide najskôr o 1) prístup k základnému prehľadu o archíve (sprievodca jeho fondmi a zbierkami), 2) v prípade, že si vybral konkrétny fond alebo zbierku, potreboval by k nemu archívnu pomôcku (ideálne inventár), 3) napokon pri prezeraní inventára zistil, že by potreboval konkrétne archívne dokumenty (resp. potreboval by prístup k ich digitalizátom).

Tieto tri základné problémové kroky netrápili len profesionálnych historikov, ale aj študentov. V rámci svojich záverečných prác nevedeli často, v ktorom archíve majú materiál, ak im ho školiteľ poradil, bol problém dostať sa k inventárom (často sú len v printovej podobe, v malých knižniciach nedostupné) a napokon nebolo vždy ľahké či možné dostať sa ani k samotným archívnym dokumentom (pamäťové inštitúcie boli dlhú dobu pre bádateľov neprístupné, alebo fungovali len vo veľmi obmedzenej miere).

Východiskom z problémov pre bádateľov a študentov by mohla byť masívna digitalizácia materiálu v pamäťových inštitúciách. Tú od nich očakávajú aj bádania, aj univerzity. No problémom je, že kým počet bádateľov rastie, tak počet archivárov (a všeobecne odborných pracovníkov v pamäťových inštitúciách) sa znižuje. Navyše pamäťové inštitúcie (podobne ako univerzity alebo bádateľské inštitúcie) zápasia s nedostatkom financií potrebných pre vytvorenie potrebného technického zázemia a zapltenie bežných ľudských zdrojov na digitalizáciu materiálu – ale potom aj sofistikovaných odborníkov na doplnenie metadát k vytvoreným digitalizátom. Sme preto v situácii, kde každý bod trojuholníka – **1) pamäťové inštitúcie, 2) odborné pracoviská (ako HÚ SAV), 3) odbornopedagogické inštitúcie (univerzity)** – čaká na pomoc „zhora“ alebo „zvonku“ (napr. eurofondy na postupnú rozumnú digitalizáciu a vznik metadát, ako aj ich prístupnosť verejnosti). *Deus ex machina* ani iná „pomoc zhora“ však neprichádza (eurofondy určené na digitalizáciu historického dedičstva v Slovenskej republike boli v 2. desaťročí 21. storočia minuté prirýchlo a pridraho, pričom výstupom je stagnujúci projekt Slovakiana.sk), preto by rie-

šením problému mohlo byť prepojenie všetkých troch bodov trojuholníka pamäťové inštitúcie – bádatelia – univerzity. Presne o to sa pokúša komplexný pamäťový portál PamMap.sk.

Od CD-ROM-ov k pamäťovým portálom

Stratégia digitálneho sprístupňovania sa spočiatku (na Slovensku v 90. rokoch 20. stor.) zameriavali len na najvzácnejšie **jednotliviny** a zdigitalizovanie jedného antifonára so základnými sprievodnými štúdiami trvalo rok alebo aj dlhšie.⁹ Výstupom boli jednorazové nosiče – spočiatku CD-ROM, neskôr DVD-ROM. S rozvojom digitalizácie vznikali neskôr **databázy** historických prameňov (napr. inventár múzea, obvykle len offline na intranete), často obsahovali len metadáta bez digitalizátov. Vyším stupňom bol vznik **pamäťových portálov** spájajúcich už metadáta priamo s digitalizátmi, spočiatku len na inštitucionálnej úrovni (napr. projekt CRARC spájajúci databázy a digitalizáty z 5 archívov na Slovensku a v Rakúsku)¹⁰, neskôr celorezortnej (napr. CEMUZ pre múzeá, BACH-systémy pre archívy), aby sa nakoniec úsilie sústredilo do budovania komplexných pamäťových portálov, ktoré by boli schopné sprístupňovať všetky druhy historických prameňov.¹¹

V rámci danej trojstupňovej schémy pamäťových portálov sa vyprofilovalo viacero medzistupňov – napríklad komplexné tematické portály, ktoré sa snažia o digitalizáciu, spracovanie a sprístupnenie všetkých druhov historických prameňov – ale **len k vybranej téme**. Napríklad portál *Difmoe* sprístupňuje písomné a obrazové pramene (najmä tlačené historické knihy) k dejinám nemeckej kultúry a Nemcov v krajinách strednej a východnej Európy.¹² Podobne portál *Post bellum* sprístupňuje najrôznoodejšie pramene – ale len na tému vojny a útľaku, v zásade sa obmedzuje len na pramene 20. storočia.¹³ Podobne

9 Pozri napr. projekt *Memoria mundi – Bratislavské antifonáre* (výstupom bolo 5 CD-Romov pre každý kódex jeden) koordinovaný dr. Ľubomírom Jankovičom zo Slovenskej národnej knižnice.

10 Pozri <https://www.crarc.findbuch.net/php/main.php> (30. 6. 2021).

11 Príkladom portálu s touto ambíciou je <https://hungaricana.hu>, ktorá sprístupňuje archívne dokumenty, historické mapy (aj z nearchívnych zbierok), galerijné diela a dokonca aj tlačenú literatúru. Slovenským variantom by mal byť portál <https://www.slovakiana.sk> (30. 6. 2021).

12 Pozri <https://www.difmoe.eu/d/> (31. 5. 2021) s vyše 5000 jednotlivinami (zväčša tlačenými historickými knihami).

13 Slovenský projekt *Post bellum* ukladá a sprístupňuje svoje digitalizované pramene na českom portáli <https://www.pametnaroda.cz/cs>, ktorý v súčasnosti ponúka vyše 42.000 videoklipov so spomienkami pamätníkov a vyše 95.000 digitalizovaných dokumentov (31. 5. 2021).

parciálnym portálom je aj *Monasterium.net*, kde pod jednou strechou možno nájsť digitalizáty a k nim patriace metadáta k stredovekému diplomatickému materiálu (najmä listinám a listom, ale aj k úradným knihám, menej aj k iným diplomatickým kategóriám).¹⁴

Nevýhodou pamäťových portálov budovaných zo štátnych (a európskych, teda opäť v podstate štátnych) zdrojov je fakt, že vo väčšine prípadov obsahujú len materiály z verejných pamäťových inštitúcií a **absentuje v nich materiál od súkromných zberateľov či z rodinných „archívov“** („pozostalosti“ ešte mimo archívov – v rodinách). Naopak výlučne na tento súkromný materiál sa špecializuje pamäťový portál *Topothek.at*. Ten v súčasnosti funguje tak, že súkromné osoby z danej lokality zháňajú pramene jednak zo svojich rodinných „archívov“, ale aj od priateľov či rodákov, digitalizujú ich a pridávajú spolu s viac či menej odbornými opismi na spoločný pamäťový portál. Ten ponúka digitalizáty a k nim relevantné metadáta k momentálne približne 350 lokalitám zo 14 štátov.¹⁵ *Topothek.at* je súčasťou segmentu, ktorý by sme mohli nazvať **public history** – teda zapojenie verejnosti do budovania kolektívnej historickej pamäti. Tento aspekt bol doposiaľ pomerne málo využívaný, hoci lokálpatrioti vedia často o vývoji nejakej lokality (najmä v 20. storočí) viac než profesionálni historici, podobne zberatelia pohľadníc a fotografií majú niekedy unikátnejší materiál než oficiálne pamäťové inštitúcie, napokon aj pamätníci zaujímavých udalostí môžu historikom, urbánnym etnológom, študentom, ale aj verejnosti ponúknuť osobný (často emotívny) mikro-pohľad na makro-udalosti či procesy.

Komplexný pamäťový portál PamMap.sk

Adjektívum **komplexný** v pomenovaní pamäťového portálu avizuje ambíciu dosiahnuť úplnosť vo viacerých smeroch. Tou prvou je štruktúra uchovávaných a sprístupňovaných digitalizátov historických prameňov. Portál je navrhnutý tak, aby vedel sprostredkovať digitalizáty všetkých historických prameňov – počnúc archeologickými nálezmi cez písomnosti až k statickým či dynamic-

14 *Monasterium.net* (<https://www.monasterium.net/mom/home>) sprostredkúva už vyše pol milióna jednotlivín (najmä stredovekých listín) z vyše stovky európskych archívov (31. 5. 2021).

15 Pozri <https://www.topothek.at/en/> – 12 Topoték v Nemecku, 6 v Estónsku, 14 vo Fínsku, 4 v Taliansku, 20 v Chorvátsku, ca. 250 v Rakúsku, 1 v Rumunsku, 2 v Srbsku, 3 v Švajčiarsku, 6 vo Švédsku, po 5 v Španielsku a Českej republike, 13 v Maďarsku, 1 vo Veľkej Británii (31. 5. 2021).

kým obrazovým materiálom (grafiky, videá). Ďalšia komplexita sa týka typu zdrojov, od ktorých pochádzajú digitalizáty – na rozdiel od väčšiny „štátnych“ portálov sprístupňujúcich len digitalizáty z verejných pamäťových inštitúcií alebo na rozdiel od súkromných iniciatív typu Topothek.at, ktoré zase sprístupňujú len privátne zbierky, tak PamMap.sk je navrhnutý pre oba základné typy poskytovateľov. Tretí aspekt komplexity sa týka chronologického a geografického vymedzenia – portál PamMap.sk sa síce vyvinul pôvodne len ako pamäťový portál pre dejiny Bratislavy („Pamäť mesta Bratislavy“),¹⁶ ale v súčasnosti zosieľoval informácie k neobmedzenému počtu lokalít (na bazálnej úrovni ponúka už dnes v geografickom registri digitalizáty k vyše 500 lokalitám zo štátov Európy, ale aj iných kontinentov (prevažne však k dejinám Slovenska a najmä Bratislavy – z celkovo vyše 40.000 inventárnych jednotiek sa až takmer 29.000 viaže na Bratislavu). Na úrovni mestských častí a ulíc (v budúcnosti aj čísiel domov) sprístupňuje digitalizáty zatiaľ k 5 lokalitám (Bratislava, Košice, Banská Bystrica, Turzovka, Lozorno – ďalšie sú v príprave). Ani chronologický portál nie je obmedzený len na pramene jednej epochy, ale snaží sa komplexne recipovať vývoj lokality od najstarších čias do súčasnosti.

Základným **princípom** komplexného pamäťového portálu PamMap.sk je spojenie troch funkcionalít – databázy, encyklopédie a historického „atlasu“.¹⁷ Prvá funkcionalita – **databáza** – umožňuje vyhľadávanie digitalizátov historických prameňov. PamMap.sk ponúka filtrovanie prostredníctvom možných kombinácií až 8 filtrov a plnotextového vyhľadávania, pričom užívateľ môže svoj dopyt špecifikovať jedným alebo viacerými filrami naraz. Môže pritom kombinovať: 1) Materiál (druh pamätevej jednotky/prameňa), 2) Miesto, 3) Pamiatka 4) Téma, 5) Udalosť, 6) Ludia, 7) Zdroje, 8) Čas. Teda môže napr. chcieť písomnosť (1 – materiál), ktorá sa viaže k bratislavskému Hlavnému námestiu (2 – Miesto) a téme Úrady (4 – Téma) z rokov 1300 až 1526 (8 – Čas).

1) Prvý filter (Materiál) umožňuje vyhľadať špecifický druh historického prameňa (predmet, písomnosť, mapa, grafika, veduta, fotografia, pohľadnica, 3D-vizualizácia, audio, video). Niektoré kategórie sa delia ďalej na podkategórie (napr. vyhľadávaná Písomnosť sa dá bližšie špecifikovať na Rukopisnú knihu; Diplomatický materiál; Tlače; Nápis alebo Elektronické texty).

2) Filter Lokalita umožňuje na všeobecnom portáli vyhľadávať pamäťové jednotky k hľadaným mestám alebo obciam, na podportáloch (zatiaľ piatich lokálne špecifických portáloch) je možné hľadať cez úroveň mestských častí až

16 S týmto názvom bol sprístupnený online v roku 2015.

17 Jednoduchý opis fungovania PamMap.sk pozri naposledy napr. ŠEDIVÝ, Juraj: Dejiny hudby v Bratislave na pamäťovom portáli. In: *Dejiny hudby v Bratislave. Malé osobnosti veľkých dejín – veľké osobnosti malých dejín* VI. Ed. Bartová, Jana (v tlači).

k uliciam (do budúcnosti sa pripravuje až po úroveň konkrétneho čísla domu, resp. parcely).

3) Filter Pamiatka sa delí na jednotlivé skupiny (Prehistorické stavby a náleziská; Hrady, zámky a kaštiele, Hradby miest, Kostoly a kláštory a pod.) pričom podportály ponúkajú špecifikáciu až na konkrétnu pamiatku (napr. v podportáli PamMap.sk/Bratislava je vo filtri Pamiatky podmnožina Kultúrne stavby a v nej konkrétne pamiatky ako Mestské divadlo /historická budova SND/, Reduta a pod.).

4) Vo filtri Téma možno nájsť klasický číselník základných tém (Všeobecné udalosti, Rodina a spoločnosť; Poľnohospodárstvo; Remeslá a priemysel; Služby; Doprava; Etniká a skupiny; Jazyk prameňa; Politika a strany; Úrady, úradníci a funkcionári; Justícia a súdy; Armáda; Polícia; Hasiči; Spolky; Náboženstvo a cirkvi; Kultúra; Školstvo; Veda; Zdravotníctvo a sociálne služby; Šport a voľný čas; Príroda). Aj v tomto prípade existujú filtre pre podtémy. Napríklad pri téme Etniká a skupiny si možno špecifikovať špeciálne Multietnické pramene; Bohemiká; Slovaciká, Germaniká, Hungariká, Judaiká a pod.

5) Samostatne či v kombinácii s iným filtrom možno vyhľadávať aj relevantné pramene ku konkrétnej historickej udalosti (napr. 1. svetová vojna 1914-1918 či obsadzovanie Bratislavy čs. vojskom na prelome 1918 a 1919). Udalosti majú opäť dve úrovne (všeobecné – ako napr. 28. októbra 1918 – vznik ČSR a lokálne špecifické – napr. 1. január 1919 – začlenenie Bratislavy do ČSR).

6) Filter Ľudia má dve subkategórie: a) osoby, ktoré zohrali úlohu v dejinách mesta, alebo v ňom žili (nielen osobnosti ale aj „obyčajní“ ľudia), b) tvorcovia prameňov. Takéto rozdelenie je praktické – dajú sa totiž odlíšiť napríklad fotografie Jozefa Hofera, ktorých sú tisícky, od fotografií na ktorých je Josef Hofer, ktorých je len niekoľko kusov.

7) Vo filtri Zdroje si užívateľ môže vyhľadať pamäťové jednotky z vybranej pamäťovej inštitúcie, z konkrétneho jej fondu/zbierky alebo z nižšej úrovne fondu. Taktiež si môže vyhľadávať v jednotlivých úrovniach súkromných zbierok jednotlivcov (pričom okrem výsledkov dostane aj krátky informačný text s linkom a/alebo mailovou adresou či iným kontaktom na majiteľa publikačných práv k užívateľom vyfiltrovaným pamäťovým jednotkám).

8) Užívateľ si môže relevantné pamäťové jednotky (pramene) vybrať aj pomocou filtra Čas. Môže žiadať zobrazíť výsledky spojené s konkrétnym rokom, desaťročím, storočím či širším obdobím/epochou (napr. stredovek alebo doba bronzová). Prípadne si môže označiť presný časový úsek (napr. len pramene z rokov 1939 až 1945 alebo len z 1968 až 1969).

9) Napokon si užívateľ pri mimoriadne špecifických dopytoch môže zvoliť fulltextové vyhľadávanie. Táto základná ponuka filtrov (ako aj názvy položiek

FILTER **23 inventárnych jednotiek**

materiály

miesta

témy

udalosti

ľudia

zdroje

pamiatky

čas

ARMÁDA (22)

▲ DOPRAVA (106)

▲ ETNICKÁ a skupiny (181)

HASIČI

▲ JAZYK prameňa (1414)

JAZYKY_BA

JUSTÍCIA, SÚDY (116)

▲ KULTÚRA (1)

▲ NÁBOŽENSTVO a CIRKVI (90)

POLÍCIA

POLITIKA a STRANY

▼ POĽNOHOSPODÁRSTVO (24)

Vinohradníctvo

▲ PRÍRODA (30)

▲ REMESLÁ a PRIEMYSEL (66)

▲ RODINA a SPOLOČNOSŤ (15)

▲ ŠKOLSTVO (0)

▲ SLUŽBY (251)

▲ SPOLKY (0)

SPORT a VOĽNÝ ČAS

ÚRADY, ÚRADNÍCI a FUNKCIONÁRI (10)

VEDA

▲ VŠEOBECNÉ UDALOSTI (88)

ZDRAVOTNÍCTVO a SOCIÁLNE SLUŽBY (13)

119	1120	1121	1122	1123	1124	1125	1126	1127	1128	1129	1130	1131	1132	1133	1134	1135	1136	1137	1138	1139	1140	1141	1142	1143	1144	1145	1146	1147
851 - 900	901 - 950	951 - 1000	1001 - 1050	1051 - 1100	1101 - 1150	1151 - 1200	1201 - 1250	1251 - 1300	1301 - 1350	1351 - 1400	1401 - 1450	1451 - 1500	1501 - 1550	1551 - 1600	1601 - 1650	1651 - 1700	1701 - 1750	1751 - 1800	1801 - 1850	1851 - 1900	1901 - 1950	1951 - 2000	2001 - 2050	2051 - 2100	2101 - 2150	2151 - 2200	2201 - 2250	2251 - 2300
Starovek					Stredovek										Novovek													

Vybrané filtre: **materiály** písomnosť **témy** vinohradníctvo **miesta** bratislava **čas** čas od 1401-1-1 do 1450-12-31 **zmažte vybrané kritériá (a zvoľte nové)**

Bratislava Vinohradníctvo

pam **map**

zoraď podľa

najnovšie pridané

estetické hodnoty

tektoniky fondu

najnovšie pridané

časovo zostupne

časovo vzostupne

Predaj vínice pri Bratislave

Obr. 1: Možný výsledok hľadania cez DATABÁZOVÝ prístup „PAM“ (užívateľ zadal hľadanie: písomnosť, viažuca sa k Bratislave, k téme Vinohradníctvo, z 1. pol. 15. stor.). Vpravo na lište je možnosť zoraďovať výsledky podľa tektoniky fondu, chronologicky, podľa najnovšie pridaných a pod.

vo výstupných metadátach) je prístupná v slovenčine, nemčine, maďarčine a angličtine. Po zadaní filtrov a realizovaní elektronického vyhľadávania sa zobrazia digitalizáty pamäťových jednotiek, ktoré zvoleným kritériám zodpovedajú. Užívateľ si ich môže zoradiť podľa 5 kritérií (podľa tektoniky fondu/zbierky, chronologicky vzostupne alebo zostupne, podľa najnovšie pridaných, podľa estetickéj hodnoty).

Druhou základnou funkcionalitou je možnosť vyhľadať **encyklopedické heslá** k miestam (napr. vývoj ulice a jej pomenovaní), pamiatkam (historicko-architektonický vývoj konkrétnej pamiatky), historickým udalostiam, ľuďom (krátke biografické heslo s literatúrou a linkami) alebo zdrojom (základné informácie k pamäťovým inštitúciám alebo majiteľom zbierok spolu s kontaktmi). Zároveň s textovým odborným heslom sa pod ním ukázu aj relevantné digitalizované pamäťové jednotky, ktoré sa viažu na dopytované filtre.

Na koniec tretí základný prístup je **kartograficky orientovaný (mapa/atlas)**. Po kliknutí na ikonku MAP sa užívateľ dostane z databázového prostredia do kartografického (MAP) a tie isté vyhľadávania môže realizovať prostredníctvom tých istých filtrov – len výsledkom nebudú miniatúry digitalizovaných pamäťových jednotiek, ale ich umiestnenie na modernej mape (podklad od GoogleMaps). Cez ňu si užívateľ môže preložiť historickú mapu z ponuky na lište (v chronologickom poradí) s nastaviteľnou mierou prekrytia (*opacity*). Na mape sa mu ukážu body zviazané s pamäťovými jednotkami, teda bez toho, aby užívateľ poznal názvy ulíc, môže sa vďaka mape dostať k digitalizátom pamäťových jednotiek viazaným na istú lokalitu alebo na nejakú tému (napr. zaujímajú ho všetky druhy prameňov k hudbe 19. storočia – na mape sa mu ukáže umiestnenie relevantných lokalizovateľných pamäťových jednotiek/historických prameňov).¹⁸

Koncepciu a štruktúru portálu navrhol Juraj Šedivý (FiF UK a o. z. Historia Posoniensis), grafiku Anna Ulahelová (VŠVU), financie na rozbehnutie projektu pomáhala získať Daniela Danihelová (Komunitná nadácia Bratislava) a technickú realizáciu stránky malo na starosti štúdio UI42. Projekt sa vzhľadom na nízky rozpočet rozbiehal len pomaly, najmä vďaka spolupráci zatiaľ približne stovky dobrovoľníkov.¹⁹ Veľkým akceleračným impulzom bola podpora zo strany Agentúry na podporu výskumu a vývoja (APVV).²⁰ K zintenzív-

18 Opis troch základných funkcionalít modifikovaný podľa textu z pozn. 15.

19 Aj na tomto mieste by som chcel vyjadriť vďaka za pomoc všetkým. Ich mená sa snažime aktualizovať na stránke Podporovatelia, online in: http://www.pammap.sk/bratislava/buxus/generate_page.php?page_id=12 (28. 10. 2019).

20 Aj na tomto mieste ďakujem APVV za podporu projektu APVV-16-0383 (Komplexný pamäťový portál a historický atlas miest Slovenska), ktorého jedným z výsledkov je aj tento text.

pamMap

FILTER 279 inventárnych jednotiek

materiály

miesta

témy

udalosti

ľudia

zdroje

pamiatky

čas

Osobnosti

A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	R	S	T	U	V	W	X	Y	Z
Faber, Anton (1772-1846) (0)									Fabrickus, Otto von (1857-1912) (0)										Fabry, Rudolf (1915-1982) (1)					
Fadrusz, Ján (1858-1903) (0)									Fajnos, Štefan (1844-1909)										Fajnoc, Vladimír (1875-1952) (1)					
Falb (rod. Göschl), Katharina (1874-1955) (10)									Falb (rod. Häcke), Marie (1855-1930) (4)										Falb (rod. Wurm), Šarolta (1912-2004) (17)					
Falb, Christof (1844-1930) (7)									Falb, Ernst (1902-1990) (59)										Falb, Gustav (1900-1944) (10)					
Falb, Heinrich (1874-1919) (9)									Falb, Heinrich (1940-) (13)										Falb, Julius (1878-1973) (9)					
Falb, Vilma (1904-19547) (9)									Falbovcí (19. a 20. stor.) (9)										Fallemann, Fritz (3)					
Faizán, Samuël (1920-1991) (1)									Faturik, Ondrej (1872-1936) (1)										Faust, Ovidius (1896-1972) (4)					
Fazekaš, Pavol (1870ca-1911) (1)									Fehér, František (19. stor.-20. stor.) (1)										Feigler, Alexander (1856-1932) (1)					
Feigler, Franz (1856-?) (0)									Feigler, Ignác ml. (1820-1894) (0)										Feigler, Ignác st. (1791-1847) (0)					
Fejtor, Karl (1824-1896) (0)									Fejéropatky-Belopotockí, Gejzler (1794-1874)										Fekete, Vladislava (1973-) (1)					

Výbrané filtre:

Adolf Frankl

(12. február 1905, Bratislava - 18. august 1983, Viedeň)

Pochádzal z Bratisavy, cez vojnu bol rasovo prenasledovaný, spolu s rodinou emigroval v roku 1950 na Západ.

Rodiča: Josef Frankl (1871 - 1944) a Esther, rod. Nasch (18... - 1944)

Súrodenci: Ignác Frankl (1901 - 1977), Alexander Frankl (1905 - 1944), Leo Frankl (1907 - 1942), Stefanie Reiserer, rod. Frankl (1916 - 1977)

Manželka: Renée, rod. Nachmias (27.10.1914 - 2007)

Deti: Tomáš/Tommy Frankl (1934*, Erika Rothberg, rod. Frankl (1936 - 2013) a Ján/Jonni Frankl (1947> - Istý čas v domácnosti Eli a Benjamin/Beni Klein (1932>.

Detstvo prežil na Klariskej a Jedľovej ulici. V rokoch 1909-1920 navštevoval základnú (reálnu) školu, v roku 1928-1929 sa učil na vežernej škole umelecko-prírodovedného kreslenia pri Obchodnej a priemyselnej komore (u prof. Františka Reichentála, Gustáva Matliého, Ludovíta Fulu a Jozefa Vydru, v roku 1930 z nej vznikla Škola umeleckých remesiel - ŠUR). Niekoľko semestrov navštevoval aj Technickú vysokú školu v Brne.

Od 1921 vypožičal v otcovom obchode s interiérovým vybavením a tapetami na Laurinskej ulici, neskôr obchodný zástupca firmy Reit a zároveň od 1937 si otvoril vlastný obchod s tým istým sortimentom na Drevenej 10. Po rozbití CSR (1939) bol z firmy Reit, ktorá mala centrálu v Šudetoch, prepustený a neskôr (1940-1941) mu bol arizovaný aj jeho obchod na Drevenej 10 (bývalý zamestnanec Jozef Potok, arizoval Anton Cseh).

Dňa 29. septembra 1944 bol deportovaný do Sereče a približne o mesiac neskôr (3. A. 11.) do koncentračného tábora Osvienčim-Brzezinka. Po evakuácii tábora 17. alebo 18. januára 1945, pochoďte smrti, oslobodení a návrate do vlasti (apríl 1945) postupne obnovil predajňu (od 1946), no 1948-1949 mu ju znarodnili.

Do 1942 býval vo viacdomej vile na Novoveskej ulici, neskôr v dome manželkiných rodičov na Ulici 29. augusta, potom na Špitálskej v svokrovcov, napokon do septembra 1944 na Veržovskej 16. Po vojne býval s rodinou na Laurinskej 6.

R. 1950 emigroval s rodinou do Viedne. Neskôr žil v USA, od 60. rokov 20. stor. v Nemecku a napokon v Rakúsku.

Zasvätil život umeleckému stvárneniu holokaustu (približne 250 veľkých plátien a vyše tisíc kresieb s tematikou holokaustu). Obrazy boli až do 2017 vystavené v galérii ArtForum vo Viedni na Judenplatz 2.

J. Sedivý, 2017

pam **map**

Rodný list Adolfa Frankla

zoraďiť podľa

čas vzostupne

estetické hodnoty

taktonický fond

najnovšie pridané

čas vzostupne

čas vzostupne

Obr. 2: Možný výsledok hľadania cez ENCYKLOPEDICKÝ prístup (užívateľ zadal Ľudia: Adolf Frankl a získal text encyklopedického hesla a nižšie relevantné k danej osobe sa viažuce digitalizáty, ktoré si môže vpravo na lište zoraďiť podľa rôznych kritérií).

pamMap

FILTER

73 inventárnych jednotiek

materiály

miesta

témy

udalosti

ľudia

zdroje

pamiatky

čas

Audio_Spomienky

Fotografia

Maľba (0)

Mapa

Písomnosť (7)

Pohľadnica (40)

Predmet (0)

Veduta

Video (2)

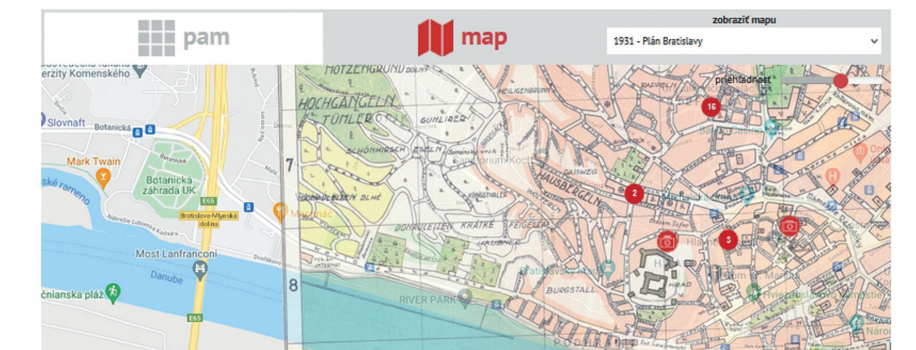
Vizualizácia

hľadať všetko

1915	1916	1917	1918	1919	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939	1940	1941	1942	1943
1701 - 1750	1751 - 1800	1801 - 1850	1851 - 1900	1901 - 1950	1951 - 2000	2001 - 2050	2051 - 2100	2101 - 2150	2151 - 2200	2201 - 2250	2251 - 2300	2301 - 2350	2351 - 2400	2401 - 2450	2451 - 2500	2501 - 2550	2551 - 2600	2601 - 2650	2651 - 2700	2701 - 2750	2751 - 2800	2801 - 2850	2851 - 2900	2901 - 2950	2951 - 3000	3001 - 3050	3051 - 3100	
-1700	1701 - 1800	1801 - 1900	1901 - 2000	2001 - 2100	2101 - 2200	2201 - 2300	2301 - 2400	2401 - 2500	2501 - 2600	2601 - 2700	2701 - 2800	2801 - 2900	2901 - 3000	3001 - 3100	3101 - 3200	3201 - 3300	3301 - 3400	3401 - 3500	3501 - 3600	3601 - 3700	3701 - 3800	3801 - 3900	3901 - 4000	4001 - 4100	4101 - 4200	4201 - 4300	4301 - 4400	
Stredovek																												

Vybrané filtre: materiály fotografia témy školstvo čas čas od 1930-1-1 do 1940-12-31 zmaž vybrané kritériá (a zvoliť nové)

Školstvo

Obr. 3: Možný výsledok hľadania cez KARTOGRAFICKÝ prístup „MAP“ (užívateľ zadal hľadanie: fotografia, viažuca sa k Bratislave, k téme Školstvo, z rokov 1930 až 1940). Vpravo na lište je možné prekryť cez súčasnú Google-mapu niektorú z vybraných historických map (v tomto prípade bol zvolený plán mesta z roku 1931).

neniu a najmä geografickému nárastu digitalizovaného materiálu došlo pripojením sa ďalších nosných spolupracujúcich univerzít – ako je FiF UK gestorom Pamäte mesta Bratislavy (lokálne špecifický podportál PamMap-u), tak je UPJŠ odborným garantom Pamäte mesta Košice, UMB garantom Pamäte mesta Banská Bystrica. Veríme, že sa zapoja aj ďalšie univerzity a/alebo pamäťové inštitú-

cie, ktoré by pre svoju lokalitu alebo lokality na okolí mohli byť lídrami v dokumentovaní a sprístupňovaní kolektívnej pamäte.

Na koniec krátkeho exkurzu o portáli PamMap.sk sa oblúkom vraciame k základnej myšlienke o možnom východisku pri sprístupňovaní historického dedičstva na Slovensku vďaka digitalizácii – na príklade komplexného pamäťového portálu PamMap.sk je vidieť, že v prípade, ak bádatelia a univerzity nečakajú, čo im pamäťové inštitúcie sami ponúknu, ale ak priložia ruku k dielu, tak sa digitalizácia môže rozbehnúť na pomerne profesionálnej úrovni vpred oveľa rýchlejšie. Navyše časť oslovených súkromných majiteľov historických prameňov už rozmnožila a v budúcnosti vďaka upozorňovaniu a nasmerovávaniu zo strany univerzít uloží (daruje alebo odpredá) svoje „poklady“ do pamäťových inštitúcií.

Silnou stránkou nových portálov (ako je aj PamMap) je koncentrácia na pramene k tzv. malým dejinám (každodenný život, odraz „veľkých udalostí“ na konkrétne rodiny či jednotlivcov). Odbornými portálmi ponúkané informácie sú vzhľadom na svoj charakter (ale aj formu – napr. videospomienky konkrétneho človeka) oveľa emotívnejšie než emotívne neutrálné texty v odborných knihách. Slabšou stránkou môže byť „stratenie sa v detaile“ (digitalizácia nepodstatných prameňov, aké sa budú opakovať takmer v každom osobnom fonde – napr. účty). Nebezpečenstvom môže byť aj „wikipedizácia“ – t. j. vytváranie odborných hesiel za pomoci neodborníkov (napr. študentov). Do budúcnosti môžu podobné portály pomáhať aj komercializácii minulosti – teraz nemyslíme vyberanie si osobností a udalostí z dejín, ktoré legitimizujú súčasné vládnuce skupiny v zmysle L. Liptáka alebo E. Mannovej²¹ – ale skôr v prieniku biznis-sveta aj do sféry historických prameňov (napr. redakcie si k historickým výročiam môžu rýchlo nájsť relevantné informácie a k nim ilustračný materiál). Čas ukáže, nakoľko sa podobné komplexné pamäťové portály popasujú aj s edičnými možnosťami a samozrejme nakoľko sa stanú ich texty interpretatívne. V každom prípade s týmito portálmi treba do budúcnosti počítať ako s legitímnu formou profesionálnych historických výstupov.

21 MANNOVÁ, Elena: *Minulosť ako supermarket? Spôsoby reprezentácie a aktualizácie dejín Slovenska*. Bratislava 2019.